

**ФОТОГРАФІЇ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ-
ПРИРОДОЗНАВЦІВ І МАТЕМАТИКІВ КІНЦЯ ХІХ —
СЕРЕДИНИ ХХ ст. ЯК ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО
(на матеріалах фонду фотографій Інституту досліджень
бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної
наукової бібліотеки України імені В. Стефаника) ***

Алла Ільницька

молодший науковий співробітник відділу наукових досліджень музичних творів та фотодокументів Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів ЛННБ України ім. В. Стефаника

Ярослав Ільницький

*провідний науковий співробітник, д-р фіз.-мат. наук
Інституту фізики конденсованих систем НАН України*

Подано опис індивідуальних і групових фотографій українських вчених-природознавців і математиків з фондів Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, переважно невідомих широкому загалу. Групові фото доповнено історичним коментарем про зафіксовані події.

Ключові слова: *українські вчені-природознавці й математики, фонд фотографій, Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів ЛННБ України ім. В. Стефаника, Наукове товариство імені Шевченка.*

We review the photographic images of Ukrainian scientists in natural sciences and mathematics from the collection of the Institute for the Art Resources Studies of Vasyl Stefanyk Scientific Library of Ukraine in Lviv. The individual and group portraits are examined that are mostly unknown to the general public. The historical background is given for the events being pictured on each group photograph.

Keywords: *Ukrainian scientists, natural sciences and mathematics, photographic archive, Institute for the Art Resources Studies, Shevchenko Scientific Society.*

Описаны индивидуальные и групповые фотографии украинских ученых-естествоведов и математиков из фондов Института исследований библиотечных художественных ресурсов Львовской национальной научной

© Ільницька А., 2012

© Ільницький Я., 2012

* Автори висловлюють подяку докторові фізико-математичних наук, професору Ю. М. Головачеві за поради та допомогу в роботі над статтею.

библиотеки Украины имени В. Стефаника, в большинстве неизвестные широкой аудитории. Групповые фотографии дополнены историческим комментарием к зафиксированным событиям.

Ключевые слова: *украинские ученые-естествоведы, математики, фонд фотографий, Институт исследований библиотечных художественных ресурсов Львовской национальной научной библиотеки Украины имени В. Стефаника, Научное общество имени Шевченко.*

У фонді фотографій відділу наукових досліджень музичних творів та фотодокументів Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів ЛННБ України ім. В. Стефаника зберігаються краєзнавчі фотоматеріали, фоторепродукції пам'яток архітектури, творів пластичного, декоративно-прикладного мистецтва, живописних і графічних творів, індивідуальні й групові фотопортрети українських вчених, громадсько-політичних і культурних діячів, фотопортрети зарубіжних учених. Хронологічні межі фонду: середина ХІХ — кінець ХХ ст.

Найвагомішу частину фотопортретів українських діячів становить збірка колишнього музею Наукового товариства імені Шевченка у Львові. Ідею формування музею як окремої наукової інституції, яка мала б винятково українознавчий характер, Товариство задекларувало вже на початку своєї діяльності. «Акцентуючи на збиранні пам'яток багатой історичної та культурної спадщини українського народу, творці музею НТШ виходили з першочергової потреби дослідження вітчизняної історії та культури, широкої пропаганди їх здобутків серед української громадськості та з'ясування місця українців серед інших народів... Виділ (Президія) НТШ наприкінці 1900 р. ухвалив рішення про створення Музейної комісії для збирання етнографічних пам'яток... Тоді ж було вирішено передати з бібліотеки Товариства до Музею автографи, гравюри і фотографії» [10, с. 597-598].

Збірка Музею НТШ, в тому числі й фотоматеріали, формувалася шляхом придбання експонатів коштом Музею або завдяки дарункам жертводавців. Про нові надходження систематично повідомлялося у «Хроніці Наукового Товариства імені Шевченка» в рубриці «Стан музею». Так, у звіті за 1923–1925 рр. тодішній управитель Музею Юрій Полянський зазначив: «Минулі роки принесли ще дальший поступ у розвитку музею. Він зачав збирати

нові експонати та доповнювати старі збірки... В кінці належить зазначити, що й наше громадянство зацікавилось долею музею. Се видно з тих доволі численних дарів, що вплинули до музею, та у збільшеній фреквенції відвідувачів» [7, с. 142]. У цьому ж документі записано, що «Др. Вол. Левицький, Др. В. Щурат, Радник Сопотницький, М. Садовська з Тернополя, Вол. Дорошенко, Др. Лев Ганкевич, Радник Кочиркевич, Осип Навроцький, Ст. Чарнецький, Др. Л. Озаркевич, К. Бандрівський, І. Борщак» передали до Музею предмети старовини, в тому числі й фотографії [7, с. 144-145]. Після закриття Музею НТШ (1940) збірка фотографій була розпо-рошена по різних установах. Частина цієї збірки надійшла до новоствореної академічної бібліотеки у Львові (як і колекція українки з колишньої бібліотеки НТШ) і тепер зберігається у фондах Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.

Об'єктом нашого дослідження є здебільшого невідомі широкому загалу індивідуальні фотопортрети і групові фотографії українських вчених-природознавців і математиків, які зберігаються у фонді. До групових фото подаємо історичний коментар про час їх створення. Акцентуємо увагу на описі знайдених фотоматеріалів та ідентифікації зображених на них науковців, не ставлячи за мету докладно висвітлити їх наукову діяльність. Стаття має інформаційний характер і спрямована на посилення інтересу дослідників української науки до фонду фотографій Інституту.

Серед учених, представлених на фотографіях, — природознавець **Іван Верхратський**; антрополог, етнограф і археолог **Федір Вовк**; хімік **Іван Горбачевський**; математики **Мирон Зарицький**, **Михайло Кравчук**, **Максим Куренський**; фізик **Володимир Кучер**; математик і фізик **Володимир Левицький**; геолог і мінералог **Юліан Медведський**; ботанік **Микола Мельник**; інженер-архітектор **Василь Нагірний**; математик і фізик **Петро Огоновський**; геолог **Северин Пастернак**; фізик і електротехнік **Іван Пулюй**; антрополог і зоолог **Іван Раковський**; географ **Степан Рудницький**; фізик **Роман Цегельський** та ін.

Серед індивідуальних фотопортретів виокремимо фото вчених-природознавців і математиків, переважно дійсних членів НТШ, які надійшли до збірки з приватних фотоколекцій жертводавців,

або ж їх подарували самі вчені. Про це свідчать підписи на зворотах фотодокументів. Більша частина фотографій виконана в професійних фотоательє, решта — аматорські фото.

У фонді фотографій зберігаються чотири фотопортрети антрополога, етнографа й археолога, члена Російського географічного товариства в Петербурзі, Історичного й Антропологічного товариств у Парижі **Федора Вовка** (1847–1918). Фотографії були виконані в 1903–1912 рр., коли вчений вивчав етнографічні матеріали в різних країнах Європи. Впродовж 1904–1906 рр. під час екскурсій Галичиною, Буковиною та Угорщиною вчений разом з іншими українськими етнографами провадив антропометричні поміри українського населення. На одній з фотографій Федір Вовк зображений за роботою у своїй антропометричній лабораторії на Василевському острові в Санкт-Петербурзі (1912), на іншій — з **Миколою Мельником** (1875–1954), учасником антрополого-етнографічних експедицій під керівництвом Ф. Вовка у Перемишлі (1903). На жодній фотографії не зазначено прізвища фотографа.

Видатний хімік і громадсько-політичний діяч **Іван Горбачевський** (1854–1942) зафіксований на двох індивідуальних фотопортретах, які виконали професійні фотографи, про що свідчать підписи: фотоательє I. Narkányi (Відень, 1917 р.) і фотоательє Foto-Neckâř (Прага, 1924 р.). Це період активної діяльності вченого в Карловому університеті в Празі, в Українському вільному університеті у Відні та Празі, а також у Санітарній Раді Чеського Королівства і Найвищій Раді Здоров'я Австро-Угорщини.

Професор Київського університету й Політехнічного інституту, математик, автор понад 80 праць (переважно з математичної статистики) **Михайло Кравчук** (1892–1942) представлений у фонді фотографій лише одним фотопортретом, виконаним у Києві (без зазначення назви фотоательє і року).

Максим Куренський (1895–1940), доктор математичних наук, професор Інституту народної освіти в Києві, член математичного товариства в Києві, зображений на одному фотопортреті (фотоательє Ф. П. Дроб'язка, Київ, 1930 р.).

У фонді фотографій Інституту зберігся один фотопортрет [1930–1940-х рр.] ученого-фізика **Володимира Кучера** (1885–1959), професора Українського таємного університету у Львові,

а згодом і Львівського університету ім. І. Франка, автора більш як тридцяти праць з теоретичної фізики. Автор і місце виконання фотографії невідомі.

Сім фотопортретів математика, фізика й педагога, автора численних наукових праць, а також матеріалів до української термінології з математики, фізики й хімії **Володимира Левицького** (1872–1956) охоплюють різні періоди його життя: студентські роки (Львів, 1894 р., фотоательє D. Mazur), педагогічну діяльність у Львові й Тернополі (Львів, 1899 р., фотоательє J. Henner — у мундирі четаря артилерії; Львів, 1925 р., фотоательє «Sztuka»), перебування в російському полоні (м. Лукоянов Нижегородської губернії, 1916 р., аматорське фото).

Низка фотопортретів (всього тринадцять) **Юліана Медведського** (1845–1918), геолога й мінералога, першого українського ректора Львівської політехніки, автора понад п'ятдесят наукових праць, виконана у відомих фотоательє Львова (Józef Eder [1861–1888], D. Mazur [1887–1905], T. Bahryniewicz [1902–1915], N. Lissa [1900–1930] і Відня (Atelier Pokorny, Dr. Székely). До збірки належать також дві аматорські фотографії: перебування вченого в Австрії (Bad Gastein, 1911 р.) і фотографія з прогулянки з ученими-геологами [1890–1900-ті рр.].

Петро Огоновський (1853–1917), учитель математики й фізики в Академічній гімназії у Львові (від 1885 р.), автор шкільних підручників з математики і фізики, представлений у фонді фотографій Інституту двома фотопортретами (фотоательє Piotr Mieczkowski Львів, [1872–1887] і фотоательє D. Mazur, Львів, [1887–1905]).

У фондах фотографій Інституту зберігається один фотопортрет (1924 р., Пршибрам (Чехія) **Северина Пастернака** (1899–1994), геолога, автора численних праць про корисні копалини західно-українських земель.

Вісім фотопортретів визначного фізика, електротехніка, винахідника, теолога й громадського діяча **Івана Пулюя** (1845–1918), які містяться у фонді фотографій Інституту, відтворюють його життєвий шлях від молодих років до кінця життя:

— Іван Пулюй (теолог), 1865 р. (автор фотографії і місце виконання невідомі);

— 1870 р., Відень (фотоательє J. Ruwner&Comp, фотографія з власноручним підписом І. Пулюя);

— три фотопортрети [1880-ті рр.] (автор фотографій і місце виконання невідомі);

— 1896 р., Прага (фотоательє Н. Eckert);

— з дружиною Катериною, [1890-ті рр.] (автор фотографії невідомий);

— 1905 р., Прага (фотоательє J. Massak);

— 1917 р., Прага-Сміхов (три аматорські фотографії, виконані у вченого вдома);

— 1918 р. (дві фотографії вченого на смертній постелі).

Науково-історичну цінність мають негативне та позитивне зображення художньої мініатюри із погруддям молодой жінки, виконані в лабораторії Івана Пулюя за допомогою його вакуумной лампи і роздруковані в 1896 р. у фотоательє Kammerphotograph Н. Eckert у Празі. Такі зображення на той час вважались екзотичними і демонстрували спроможність Х-променів (інша назва — рентгенівські промені) виявляти внутрішню структуру об'єктів (що згодом набуло широкого застосування в медицині). Зображення художньої мініатюри вказують на наявність у ній щільних елементів (металевий орнамент, та, можливо, різьба по кості). Ці фотодокументи з власноручним підписом Іван Пулюй подарував Науковому товариству імені Шевченка у Львові.

Фотопортрет антрополога, зоолога, педагога й громадського діяча **Івана Раковського** (1874–1949) виконаний у період його викладацької роботи (предмет: зоологія й антропологія) у Львівському таємному університеті (фотоательє Lissa, Львів, [1910–1930-ті рр.]).

Один із фотопортретів фізика й педагога **Романа Цегельського** (1882–1956) виконаний у львівському фотоательє «Venus» (1930). На іншому фото Роман Цегельський зображений з Кирилом Студинським (Львів, 1929 р.). Автор фотографії — Д. Кренжаловський (1891–1946), видавець часопису «Кіно».

Групові світлини можна умовно поділити на дві категорії: до першої належать фотографії, пов'язані з науковими зібраннями (з'їзди, курси, конгреси тощо), до другої — з навчальними закладами (викладацький склад, фото випускників, табло тощо).

Кілька групових фотографій представляють учасників українських наукових курсів, організованих «Товариством прихильників

української літератури, науки й штуки» у Львові влітку 1904 р. Серед лекторів — природознавці Іван Раковський та Федір Вовк. Про лекції Федора Вовка писала О. О. Франко: «Ф. Вовк викладав курс антропології (6 год.) і української етнографії (16 год.). Особливо користувалися популярністю лекції Ф. Вовка з української етнографії, які були ілюстровані його численними світлинами й малюнками з музею Дідушицьких та збірок НТШ. Подавши загальний огляд сучасного стану етнографії в західноєвропейській науці, Росії та Україні, учений у наступних лекціях зупинився на найголовніших сторонах матеріального побуту українців [...] в порівнянні з іншими народами. Це була готова етнографія України, треба було тільки її записати. На жаль, Ф. Вовк майже не користувався конспектами, усі його записи мають анотований характер, або виписані тільки окремі вислови й цитати» [12, с. 50].

Цікаві спогади про українські наукові курси у Львові 1904 р. Івана Крип'якевича: «Головних діячів укр[аїнської] науки у Львові я пізнав на «Університетських курсах», які Наук[ове] Товариство організувало у канікули 1904 р. [...]. Викладали: Грушевський — історію України, Франко — літературу, Вовк — археологію, Раковський — антропологію, Мик. Ганкевич — історію революційних рухів в зах[ідній] Європі, Ст. Рудницький — географію України, С. Томашівський — історію Галичини (?) та ін. Лекції відбувались в залі єврейського товариства Яд Харузім. Слухачів було до сотні — молодь з Галичини і значна група приїжджих з Наддніпрянщини [...]. Курси на мене, молодого «абітурієнта» гімназії, не зробили особливого враження — найбільш інтересно викладав Хв. Вовк (про французькі знахідки мистецтва палеоліту)» [3, с. 482-483].

У фонді зберігається шість фотографій зі згаданих курсів, виконаних у львівських фотоательє. Одна з них — у фотосалоні (фотоательє Е. Trzemeski), інші — під час екскурсії в Підберізці (фотоательє «Souvenir» Cabinet-Portrait і фотоательє Hamel і Feigl). На цих фотографіях зображені не лише лектори курсів, але й дехто зі слухачів. Серед лекторів — Іван Франко, Іван Грушевський, Іван Труш, Микола Ганкевич, Володимир Гнатюк, Іван Брик, Федір Вовк.

Важливим фотодокументом є світлина (Прага, 1924 р., автор невідомий), на якій зображені учасники I Всеслов'янського конгресу географів та етнографів, серед яких — українські делегати

Степан Рудницький, Іван Раковський, Олександр Колесса, Володимир Кубійович, Кирило Студинський. Зі статті Ю. Азовського «Всеславянський географічно-етнографічний конгрес» дізнаємося, що на з'їзд прибуло 400 делегатів (150 з-за меж Чехословаччини), з них 93 з Польщі, учасників-українців — 6 [1]. «4-8 червня 1924 р. у Празі на пропозицію відомого сербського ученого Йована Цвіїча відбувся перший великий з'їзд слов'янських географів та етнологів. На цей науковий форум прибуло багато делегатів з Польщі, Болгарії, Югославії, також взяли участь російські діячі науки з Праги та Парижу. На відкритті конгресу в «салі Пантеон» Народного музею з привітальним словом виступили міністр шкільництва і народної освіти ЧСР Іван Маркович (Ivan Markovič, 1888–1944), ректор Карлового університету Францішек Пастрнек (František Pastrnek, 1853–1940), президент Чеської АН Йозеф Зубатий (Josef Zubatý, 1855–1931). Українські установи на з'їзді представляли від УВУ Олександр Колесса, від НТШ — Кирило Студинський. У 1926 р. вийшов у світ науковий збірник «Sbornik I sjezdu slovanských geografů a etnografů v Praze 1924», в якому надруковані матеріали й українських авторів (С. Рудницького, О. Колесси, К. Студинського, І. Раковського, В. Кубійовича, В. Тимошенко, Л. Білецького, Ф. Колесси, В. Січинського, В. Щербаківського» [9, с. 324]. Зокрема, Степан Рудницький мав на з'їзді дві наукові доповіді: «Природні області України» та «Проблеми геології і морфології Підкарпатської Русі (Закарпаття)» [13].

Іншими подіями, зафіксованими на фотографіях, були: II з'їзд українських природознавців і лікарів у Львові 1927 р. і III з'їзд українських природознавців, лікарів та інженерів у Львові 1931 р. «[...] українські лікарі з природниками НТШ провели 6 наукових з'їздів у Львові (до II світової війни), справоздання яких друкувалося у «Лікарських вісниках» (1-й з'їзд відбувся в 1924 р., чисто лікарський; 2-й в 1927 р., на який запросили природників; 3-й з'їзд в 1931 р. — природників, лікарів та інженерів; 4-й (1933 р. в травні) і 5-й (1935 р.) — природників і лікарів; 6-й з'їзд в 1937 р. — лікарів і природників та малий науковий з'їзд українських лікарів в Черчі в 1936 р.» [8, с. 61].

Газета «Новий час» від 10 червня 1927 р. писала: «в мин. неділю та понеділок 5 і 6 ц. М. відбувся у Львові, у вел. салі «Української Бесіди», другий з'їзд українських природників та лікарів.

В з'їзді взяло участь поверх сотні лікарів і природників зі Львова, краю й з Чехословаччини та Буковини [...]. З'їзд відкрив голова природничо-математичної Секції Наукового Товариства ім. Шевченка д-р Володимир Левицький короткою промовою, в якій повитав усіх учасників, гостей, представників установ і преси. Від Лікарського Товариства витав зїзд д-р М. Музика, від «Просвіти» д-р І. Брик, від українських наукових установ Чехословаччини й від сеніора наших медичних наук д-ра Горбачевского д-р Матюшенко [...]. По відчитанні привітів вибрано президію з'їзду до якої ввійшли від лікарів: д-р Волод. Левицький, д-р І. Куровець, д-р Я. Окуневський, д-р Б. Матюшенко, д-р З. Левицький, д-р Долинський, а від природників: д-р Р. Цегельський, д-р В. Кучер, д-р Тисовський і проф. Ростинський... Програму виповнили реферати в обох секціях: природничій та лікарській при великім заінтересованні учасників. В неділю попол. відбулося в салях будинку Наукового Т-ва ім. Шевченка відкриття природописного музею та виставки української природничої та лікарської літератури, а тогож дня вечером в салях «Нар. Дому» спільний комерс, злагоджений заходом наших пань, а весь дохід з нього призначено на «Порадню Матерей». Після вичерпання програми з'їзду відбулося спільне засідання обох секцій та розв'язання З'їзду, цього наглядного показчика станової єдності та праці наших учених для добра української культури й Нації» [2].

На подвір'ї Народного Дому у Львові сфотографовані учасники II з'їзду українських природників і лікарів (1927 р.), серед яких — вчені-природознавці Володимир Левицький, Роман Цегельський і Микола Мельник, який «виголосив звернення «Про організацію фізіографічних дослідів»... Апелюючи до патріотичних почуттів громадськості, Мельник закликав найширші кола української інтелігенції — вчителів, науковців, священників — взяти участь у систематичному дослідженні природи України і всебічному представленні її в музеї» [4, с. 232]. З доповіддю «Лікування нервових недуг шоком» на цьому з'їзді виступив дійсний член математично-природописно-лікарської секції НТШ Степан Бaley, який також є на фотографії [6]. Автор світлини невідомий. На картонному аркуші, до якого приклеєна фотокартка, є печатка з написом: «Спорт», Львів.

На наступних чотирьох фотографіях зображені учасники III з'їзду природознавців, лікарів та інженерів (травень, 1931 р., виконав львівський фотограф Л. Янушевич). Для світлин учасники з'їзду, серед яких — вчені-природознавці й математики Володимир Кучер, Іван Раковський, Володимир Левицький, Роман Цегельський, Микола Мельник, Северин Пастернак та ін., зібралися також на подвір'ї Народного Дому у Львові. На звороті обох фотографій є підпис: «Технічне Товариство». Оскільки на травневий з'їзд 1931 р. були запрошені й інженери, то в ньому взяли участь члени Українського технічного товариства (УТТ), професійного об'єднання українських інженерів, заснованого у Львові 1909 р., зокрема, Северин Пастернак, Юліан Мудрак, Ігор Федів та ін.

Заслуговує на увагу фотографія, виконана в Парижі (фотоательє L. Jacques) в період проведення XIII Міжнародного конгресу лікарів (Париж, 1900 р.). Хімічну секцію на конгресі очолював Іван Горбачевський, про що у своїй статті згадує Т. Лахманюк: «Організуючи і проводячи Українські наукові з'їзди (1926 р. та 1932 р.) у Празі, І. Горбачевський отримував запрошення і був учасником низки наукових з'їздів. Так, він брав активну участь у лікарських наукових з'їздах у Парижі, Лондоні, Будапешті, Відні й інших містах. Зокрема, 1900 р. був для І. Горбачевського роком конгресів. 2-9 серпня 1900 р. в Парижі відбувся Міжнародний лікарський конгрес, де вчений очолював українську делегацію. На першому засіданні фізіологічно-хімічної секції її головою обрали українця, професора, доктора І. Горбачевського, який також мав прочитати свою наукову доповідь, але за браком часу змушений був її відкликати, що засвідчило безумовне міжнародне визнання наукових заслуг ученого» [5, с. 105-106].

Делегатами на XIII Міжнародному конгресі лікарів у Парижі в 1900 р. були шість українських лікарів: В. Кобринський, Т. Гвоздецький з Галичини, І. Горбачевський з Праги, Є. Кобринський з Відня, В. Шмігельський з Франції та В. Сіменович з Чикаго. Всі вони зображені на фотографії.

Друга категорія групових фотопортретів представляє українських вчених-природознавців серед викладацько-студентського складу Академічної гімназії у Львові та Тернопільської української гімназії, а також учасників Шкільної Крайової Ради 1919 р.

Академічна гімназія у Львові — найдавніша гімназія з українською мовою викладання — заснована в 1784 р. при Львівському університеті. Від 1849 р. — восьмикласна класична гімназія. Перший випускний іспит (матура) українською мовою відбувся у травні 1878 р. У 1906 р. гімназія була розділена на головний заклад і філію. Серед викладачів Академічної гімназії у Львові — відомі вчені-природознавці й математики: Іван Верхратський, Юліан Левицький, Микола Мельник, Петро Огоновський, а серед учнів і випускників різних років — Іван Раковський і Петро Франко.

Низка фотографій відтворює окремі моменти навчального процесу в Академічній гімназії у Львові. На одній із світлин зафіксовано урок географії в першому класі (1903). Заняття проводить Юліан Левицький, згодом — директор Української гімназії в Тернополі, автор підручників з географії для середніх шкіл. Автор фотографії невідомий. Учнів четвертого класу Академічної гімназії у Львові 1905–1906 рр., серед яких Петро Франко й Петро Курівець, зображено на фотографії львівського фотоательє Лісса. На наступній фотографії — українці-абітурієнти Академічної гімназії у Львові 1904 р. Серед викладачів — Петро Огоновський, від 1885 р. — учитель математики й фізики, та Іван Верхратський, який вчителював у гімназії від 1890 р. Автор фотографії — Володимир Вибрановський. Дуже цікавою є фотографія учительського складу Львівської Філіальної гімназії. На світлині бачимо видатних українських науковців та педагогів: Івана Брика, Дениса Коренця, Івана Крип'якевича, Габора Костельника, Мирона Кордубу, Йосипа Роздольського, Філарета Колесу, природознавця Миколу Мельника (на звороті фотографії — штамп «Спорт», Львів, вул. Осолінських 6» [кінець 1920-х — початок 1930-х рр.]. Збереглася фотографія зі з'їзду товаришів Академічної гімназії у Львові в 40-ліття після іспиту зрілості, 1892 р. На світлині серед інших зображено Івана Раковського, Василя Щурата, Сидора Громницького й директора гімназії 1932 р. Івана Бабія. Світлина виконана у Львові 1932 р. (фотоательє Геннер-Егер).

Багато українських вчених-природознавців і математиків навчалися або викладали у гімназіях м. Тернополя. Так, у Вищій класичній гімназії навчалися фізик Іван Пулюй та біохімік Іван Горбачевський. У 1898 р. стараннями О. Барвінського та інших діячів при цій гімназії започатковано українські класи, на основі

яких у 1901 р. створено самостійну Українську гімназію. Перша матура (іспит на атестат зрілості) у ній відбулася в 1906 р.

У фондах Інституту зберігаються фотографії, пов'язані з цим навчальним закладом, а саме: учителі 1897–1898 рр., серед яких — Володимир Левицький; табло випускників 1920–1921 рр.; табло випускників 1922 р. (серед професорського складу — директор гімназії Юліан Левицький і відомий український математик Мирон Зарицький); з'їзд випускників 1898 р. у Львові в травні 1929 р. (серед зображених — Володимир Левицький і Микола Мельник). Ця фотографія виконана у Львові (фотоательє Art. Pracownia nowoczesnej fotografii Hennera, właśc. Maroin Jaeger). Автори попередніх невідомі.

Фотографію учасників Шкільної Крайової Ради було зроблено у Львові 1919 р. (фотоательє E. Trzemeski) в період реформування Ради на Шкільну Кураторію. Серед учасників Шкільної Крайової Ради у 1919 р. — математик і фізик, візитатор у середніх школах Володимир Левицький.

Створення Шкільних Рад було кроком до демократизації освіти, яку уряд Австро-Угорщини змушений був запровадити після революційних подій 1848 р. У 1867 р. галицький сейм прийняв закон про створення Крайової Шкільної Ради, а в 1873 р. було створено окружні й місцеві шкільні ради, які управляли всіма навчальними закладами, що знаходились на їхніх теренах. Тоді ж було проголошено низку законів, що передбачали певні зміни у шкільництві Галичини, Буковини і Закарпаття. Незважаючи на те, що більшість місць у шкільних радах займали поляки, які насаджували політику колонізації, на викладання українською мовою були переведені парафіяльні та тривіальні школи міст і сіл, де мешкала більшість українців. У гімназіях українська мова вводилася як обов'язковий навчальний предмет. Наприклад, у матеріалах про історію спеціалізованої середньої загальноосвітньої школи № 8 м. Львова з поглибленим вивченням німецької мови (колишня Друга Вища міська гімназія з німецькою мовою навчання), читаємо: «У гімназії навчалось багато українців, тому з початку заснування гімназії українська мова та література були обов'язковими предметами. І викладав її з 1908 по 1930 р. український літературознавець, поет, голова НТШ, ректор Українського Таємного Університету Василь Щурат (1871–1948). Серед викладачів

треба відзначити також математика Мирона Зарицького, який переклав українською мовою математичну спадщину Евкліда» [11]. У 1920–1930-их рр., за часів польського панування, становище української освіти на західноукраїнських землях погіршилося. Замість Крайової Шкільної Ради було створено уряд Шкільного Куратора для трьох східногалицьких воєводств: львівського, станіславівського і тернопільського, який підпорядковувався безпосередньо міністрові освіти у Варшаві.

У фондах Інституту зберігаються три табло (1910 р., 1912 р. та 1913 р.) викладачів і студентів тодішнього факультету технічної хімії Політехнічної школи (тепер НУ «Львівська політехніка»). У 1876 р. колегія професорів Технічної академії у Львові підготувала низку змін, зокрема академію було перейменовано на Політехнічну школу (хоч до формального затвердження нового статуту цісарем Австро-Угорщини в 1894 р. мала би використовуватися стандартна для імперії класифікація закладу як *Technische Hochschule*). Роком пізніше, в 1877 р., формалізовано чотири факультети (замість відділів), а саме: земельно-водної інженерії, будівництва, технічної хімії та будови машин.

Факультет технічної хімії був відносно невеликим. Так, у 1906 р. тут навчалося 110 студентів із загальної кількості 1 325, згодом відсоток дещо зріс. У 1914 р. тут навчалася вже 251 особа з 1 865. Базуючись на монографії Z. Popławski «Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844–1945», у якій наведено дані про студентський склад Політехнічної школи, нам вдалося простежити, як змінювалася кількість студентів-українців. На 1906 р. з 1 283 студентів 93 зареєстрували себе як українці чи русини (7,2 %). Цей відсоток добре корелює з даними про віросповідання. Так, із 1 380 студентів 103 (8,1 %) зареєстрували себе як греко-католики, один — як православний [14, s. 115]. Дещо нижчий відсоток українців (5,8 %) подає Юзеф Вічковський, який зазначає, що у 1905–1906 рр. частка українців серед студентів Львівської політехніки, де навчалися 1 188 осіб, була нижчою, ніж серед студентів університету [15, s. 169]. Подібною ситуація залишалася і в 1912 р., але відсоток українців дещо знизився — з 1 711 студентів українцями чи русинами себе ідентифікувало 96 осіб (5,6 %), а греко-католиками та православними відповідно 102 і 3 особи (разом 6,1 %) [14, s. 115]. Не вдаючись до детальнішого аналізу, можемо констатувати, що українці становили порівняно невелику, але стабільну частку студентства Політехнічної

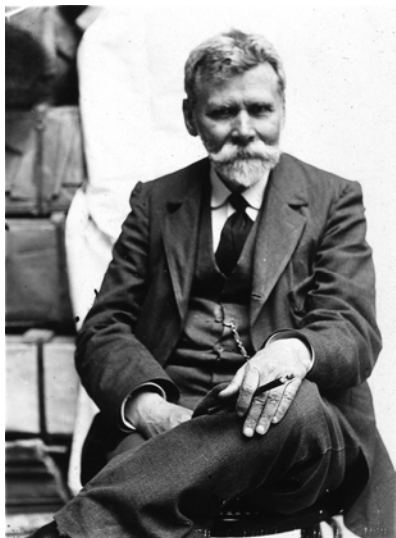
школи. Ймовірно, частина з них навчалась і на факультеті технічної хімії та потрапила на фотографії викладацько-студентського складу (1910 р., 1912 р., 1913 р.), які зберігаються у фонді Інституту.

Табло випускників і викладачів факультету технічної хімії були виконані у львівському фотоательє (E. Trzemeski) в 1910 р., 1912 р. та 1913 р. До професорського складу в ті роки належали: Ю. Медведський, Т. Годловський, С. Нементовський, Б. Павловський, В. Синевський та ін. На табло вміщено також кілька зображень споруди Політехнічної школи та хімічної лабораторії.

Світлини українських вчених-природознавців і математиків становлять невелику частину фонду фотографій персоналій українських діячів, проте вони є документальним джерелом для наукових видань і публікацій з історії розвитку української науки та біографічних досліджень окремих персоналій. Фотографії відображають суспільну атмосферу певного історичного періоду, тогочасне українське наукове середовище та зв'язки українських вчених із зарубіжними колегами.

*Делегати XIII Міжнародного конгресу лікарів. Париж, 1900 р.
Зліва направо: В. Сіменович, І. Горбачевський, С. Кобринський,
В. Кобринський, Т. Гвоздецький, В. Шмігельський*

*Федір Вовк
Галичина, 1905 р.*

*Михайло Кравчук
Київ, б. р.*

*Максим Куренський
Київ, 1930 р.*

*Володимир Кучер
[1930–1950]*

*Володимир Левицький
Львів, 1899 р.*

*Юліан Медведський
Відень, б. р.*

*Петро Огоновський
Львів, [1887–1905]*

*Северин Пастернак
Пришбран, 1924 р.*

Іван Пулюй
Відень, 1870 р.

Іван Раковський
Львів, [1910–1930]

Роман Цегельський
Львів, 1930 р.

1. *Азовський Ю.* Всеславянський географічно-етнографічний конгрес / *Юр. Азовський* // Діло. — 1924. — 13 черв. (чис. 129). — С. 1.
2. II Зїзд українських природників та лікарів у Львові // *Новий час*. — 1927. — 10 черв. (чис. 64). — С. 5. — Без підп.
3. *Заболотна І.* Спогади Івана Крип'якевича (1904–1911) / *Заболотна Інна* // *Український Археографічний щорічник* / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. — Київ, 2010. — Вип. 15, т. 1. — С. 476–497.

4. *Кобів Ю. Й.* Творці українського природознавства Іван Верхратський та Микола Мельник / *Кобів Ю. Й.* // Аксіоми для нащадків : Українські імена у світовій науці : зб. нарисів. — Львів : Каменяр, 1991. — С. 220-235.
5. *Лахманюк Т.* Іван Горбачевський у світовій науці / *Тетяна Лахманюк* // Україна-Європа-Світ : зб. наук. праць. — Тернопіль, 2008. — Вип. 1. — С. 101-107.
6. *Петрюк П. Т.* Творчий і життєвий шлях академіка Степана Володимировича Балея — видатного українського і польського психолога, лікаря, психоаналітика, філософа та педагога (до 120-річчя з дня народження) / *Петрюк П. Т., Бондаренко Л. І.* // Психічне здоров'я (Київ). — 2005. — Вип. 2. — С. 86-94.
7. *Полянський Ю.* Стан музея. Звідомлення музею за рр. 1923–1925 / *Ю. Полянський* // Хроніка Наукового Товариства імені Шевченка у Львові за роки 1923–1925. — Львів, 1926. — Чис. 67-68. — С. 142-146.
8. *Пундій П.* Діяльність лікарської комісії при НТШ у Львові, Нью-Йорку та Чикаго / *Д-р Павло Пундій* // Інформаційний вісник Академії наук вищої школи України (Київ). — 2004. — № 4 (42). — С. 59-63.
9. *Романюк Т.* Навчальна та дослідницька праця Ярослава Пастернака у період еміграції (1920–1928) / *Тарас Романюк* // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині / Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. — Львів, 2006. — Вип. 10. — С. 318-328.
10. *Сілецька О.* Засади діяльності Музею Наукового товариства імені Шевченка у Львові / *Сілецька Олександра* // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 2001. — Т. ССXLII : Праці Секції етнографії та фольклористики. — С. 595-604.
11. Спеціалізована середня загальноосвітня школа № 8 м. Львова з поглибленим вивченням німецької мови [Електронний ресурс] : [веб-портал]. — Режим доступу: <http://www.schule8.org.ua/en/istoriya-nashoji-shkoly>. — Назва з екрана.
12. *Франко О. О.* Наукова діяльність Федора Вовка / *О. О. Франко* // Український історичний журнал. — 2006. — № 3. — С. 42-56.
13. *Шаблій О.* Академік Степан Рудницький / *О. Шаблій* // Хрестоматія з географії України / упоряд. *Масляк П. О.* — Режим доступу: http://geoknigi.com/book_view.php?id=446. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 15 лют. 2012 р.
14. *Popławski Z.* Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844–1945 / *Popławski Zbysław* ; Zakład Narodowy im. Ossolinskiх. — Wrocław, 1992. — 363 s.
15. *Wiczowski J.* Lwów. Jego rozwój i stan kulturalny oraz Przewodnik po mieście / skreślił Prof. Dr. *Józef Wiczowski*. — Lwów : Wyd-wa Artystyczne i Filmowe, 1907. — 623 s.